

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та
публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Чередниченко Ігор Миколайович

УДК 332.142.4

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**Формування механізму управління соціально-економічним
потенціалом розвитку регіону**

281 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

_____ Чередниченко І.М.

Керівник роботи

Опалов Олександр Анатолійович
кандидат економічних наук,
доцент

Висновок кафедри _____
за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри ЕТІВтаПУ № __ від «__» _____ 2020 р.

Завідувач кафедри

к.е.н., професор

В.П.Якобчук

«__» _____ 2020 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Чередниченко Ігор Миколайович
захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК _____

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Чередниченко І. М. Формування механізму управління соціально-економічним потенціалом розвитку регіону. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування – Поліський національний університет, Житомир, 2020 р.

Досліджено теоретичні аспекти управління соціально-економічним потенціалом розвитку регіону. Розроблено механізм управління економічним розвитком регіону в контексті теоретичних обґрунтувань його функціонування, методичних основ його реалізації і практичних рекомендацій щодо його застосування, в тому числі конкретизовано визначення «механізм управління економічним розвитком регіону», яке полягає в комплексному використанні адміністративних, економічних, соціальних, правових, управлінських, стимулюючих інструментів, методів управління.

Ключові слова: стратегічне управління, соціально-економічний потенціал, система, державне управління, регіон, сталий розвиток.

SUMMARY

Cherednychenko I. Formation of a mechanism for managing the socio-economic potential of regional development. Qualifying work on obtaining an educational degree Master in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

Theoretical aspects of managing the socio-economic potential of the region's development are studied. A mechanism for managing the economic development of the region is developed in the context of theoretical justifications for its functioning, methodological foundations for its implementation and practical recommendations for its application, including the definition of "mechanism for managing the economic development of the region", which consists in the integrated use of administrative, economic, social, legal, managerial, stimulating tools, management methods.

Keywords: strategic management, socio-economic potential, System, Public Administration, region, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	
1.1. Економічна сутність та зміст потенціалу розвитку регіону.....	8
1.2. Особливості управління потенціалом регіонального розвитку.....	12
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКОМ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
2.1. Оцінка економічного та соціального розвитку області.....	17
2.2. Аналіз системи управління потенціалом соціально-економічного розвитку області.....	23
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	
3.1. Напрями удосконалення системи управління потенціалом регіонального розвитку.....	29
3.2. Розробка системи стратегічного управління сталим розвитком регіону.....	35
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена тим, що дослідження та оцінка регіональних потенціалів для прогнозування регіонального розвитку і цілей стратегічного планування залишаються на порядку денному. Це особливо справедливо для довгострокових прогнозів структурних зрушення в економіці як на національному, так і на регіональному рівнях. Нерозвиненість методології та сумнівний методичний набір інструментів призводить до неправильних прогнозів, сприяє неефективним управлінським рішенням в регіональній політиці.

В умовах розвитку промислової економіки країни під жорстким центральним планування, де регіон був лише територіальною осередком у спільному національному господарському комплексі, ці дослідження були однозначно корисними і адекватно відображали суть категорії «потенціал» для регіонального розвитку.

З моменту перших досліджень регіональних потенціалів відбулись суттєві зміни в економічній та соціально-політичній структурі країни. В останні кілька років концепція «потенціал» з'являється і розвивається в контексті регіонального розвитку. Сьогодні це настільки очевидно, що ця концепція без прогнозування і аналізу регіонального розвитку стає непотрібною. Однак ототожнення «потенційної» сутності з простим набором подій має продовжував домінувати у працях українських вчених. Водночас більшість робіт присвячена вивченню окремих потенціалів як факторів соціально-економічного розвитку або як набір специфічних функціональних ресурсів (таких як рекреаційний потенціал).

Інша область сучасних досліджень стосується пошуку інтегрального індексу як сукупної потужності ресурсів та можливостей для регіонального розвитку.

Вищеокреслену проблематику розглядали у своїх працях багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, П. Самуельсон, А. Сміт, Д. Хікса,

О.М. Алимов, М.І. Долішній, Ю.Б. Коротич, М.А. Латинін, Ю.М. Хвесика, та інші.

Метою дослідження є розробка методичних положень та практичних рекомендацій щодо управління потенціалом соціально-економічного розвитку регіону. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- 1) доповнити наукові основи управління сталим розвитком економіки регіону;
- 2) розглянути показники, що дозволяють оцінити потенціал розвитку економіки регіону;
- 3) визначити методи механізму управління розвитком економіки регіону;
- 4) запропонувати модель механізму управління потенціалом соціально-економічного розвитку регіону і описати механізм її реалізації.

Об'єктом дослідження виступає Житомирська область як соціально-економічна система.

Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні засади формування стратегії управління потенціалом соціально-економічного розвитку регіону.

До елементів наукової новизни слід віднести розробку механізму управління економічним розвитком регіону в контексті теоретичних обґрунтувань його функціонування, методичних основ його реалізації і практичних рекомендацій щодо його застосування, в тому числі конкретизовано визначення «механізм управління економічним розвитком регіону», яке полягає в комплексному використанні адміністративних, економічних, соціальних, правових, управлінських, стимулюючих інструментів, методів управління.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (54 найменування).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Економічна сутність та зміст потенціалу розвитку регіону

Сучасне управління, здійснюване на рівні регіонів, має обмежену сферу впливу, тобто поширюється тільки на підвідомче господарство. Тим часом, говорячи про управління регіональним відтворювальним процесом, припускають, що потрібною є наявність такого механізму, за допомогою якого можна не тільки управляти місцевим господарством і впливати на підприємства і об'єднання регіонального підпорядкування, необхідно, щоб управлінські рішення не суперечили інтересам комплексного економічного і соціального розвитку регіону. Орієнтація повинна йти на посилення зв'язків, заснованих на економічних важелях стратегічного управління такими підприємствами. Коли йде мова про саморегулюючий економічний механізм управління регіональним розвитком, то передбачається, що відносини між територією і галуззю будуються на принципах взаємної вигоди [1].

Прикладний аналіз регіональних систем не може бути використаний просто для отримання прямолінійних кількісних результатів. Наголос на довгострокових політичних проблемах унеможливорює отримання будь-яких політичних рекомендацій, які є достатньо визначеними для того, щоб вимагати негайних дій.

Більш реальною метою було б використання моделей для формування якісних рекомендацій щодо політики у вигляді загальних настанов. У деяких випадках навіть ця мета нереальна; однак у цій ситуації застосований аналіз регіональних систем завжди може бути використаний для кращого розуміння довгострокових проблем регіональної політики та їх взаємодії. У аналізі регіональних систем часто необхідно створити велику кількість прогнозів, що демонструють наслідки різних напрямків дії та різних моделей розвитку, і ці прогнози можуть бути дуже корисними для регіональних планувальників.

Створення цих сценаріїв є важливою частиною процесу планування. Сценарії планування можуть бути розроблені за допомогою чисто словесного процесу, іноді за допомогою ескізів карти, як це часто робиться при фізичному плануванні. Однак досвід показав, що цей тип процедури є життєздатним лише у тому випадку, коли кількість змінних для планування невелика. Процедури планування за допомогою комп'ютера стають необхідними, коли збільшується вимір проблеми та ступінь дезагрегації. Економічна структура регіону може розглядатися як перший вимір процесу планування; просторова структура може розглядатися як другий вимір, а часова послідовність діяльності як третя. Якщо припустити, що економічну структуру можна представити 30 виробничими секторами, просторову структуру – 10 субрегіонами, а тимчасову структуру – за три часові періоди, модель, що включає всі взаємозалежності, повинна враховувати 900 змінних. Дуже важко було б скласти план такої системи без допомоги офіційної комп'ютерної моделі. У ранній теорії планування часто вважалося, що велика система такого типу за необхідністю повинна мати одну і єдину цільову функцію, яку слід максимізувати з урахуванням певних технологічних обмежень. Приймавши ту саму філософію планування, гігантська модель може бути побудована для всієї системи, а цільова функція може бути максимально використана за умови допустимих змін змінних. Ці змінні можуть розглядатися як інструменти планування.

Регіональний розвиток передбачає подолання низки суперечностей, що склалися в силу наступних обставин:

- необхідно ліквідувати соціально-економічну відсталість окремих районів;
- невідкладним завданням є створення інноваційної бази для розвитку виробництва;
- потрібне вкладення значних ресурсів для створення матеріально-технічної бази для розвитку підприємств;
- вся система методів диференційованого підходу до територіальної організації економіки жорстко прив'язана до виконання стратегічних планів.

Основною метою державної регіональної політики є поліпшення існуючої соціально-економічної системи. У «чистому вигляді» ринкова економіка, яка має високу ефективність при досягненні тактичних цілей, веде до загострення соціальних проблем, недооцінки стратегічних економічних цілей, вирішення яких і приймає на себе держава. Поряд з цим регіональна політика (РП) і здійснюване в процесі її реалізації регіональне управління (РУ) вирішують і економічні завдання; їх мета при цьому – стимулювати господарську діяльність і використовувати ті ресурси, які не дають швидкої віддачі. Характерно, що в період модернізації на перший план виходять саме довгострокові проекти, пов'язані з радикальним оновленням як виробничих потужностей, так і економічної структури суспільства. Крім того, підтримка певного економічного і соціального рівнів на всій або на більшій частині території країни дозволяє прискорити зміни в структурі господарства. На жаль, регіональна наука поки не змогла узагальнити результати багаторічних дискусій про зміст управління регіональним розвитком і дати короткий і ємне його визначення. Далі в роботі будуть представлені вибрані окремі дефініції. Не претендуючи на вичерпну формулювання, пропонуємо виходити з того, що це діяльність держави (стратегія держави), що направлена на оптимізацію структури регіонів країни і побудови таких відносин між центром і територіями, що дозволяють забезпечити збалансований за всіма показниками розвиток з найбільш ефективним використанням всіх наявних ресурсів.

Отже, управління соціально-економічним розвитком регіону можна охарактеризувати як галузь економічної науки, яка досліджує сукупність соціально-економічних чинників, які обумовлюють формування і розвиток продуктивних сил і соціальних процесів у регіональній системі країни і в кожному з її регіонів, а також ефективні способи цілеспрямованого впливу на зазначені фактори. Визначення повинно досить чітко відображати як мінімум три основні елементи управління регіональним розвитком в умовах модернізації як суспільного явища. При цьому пропонуємо виходити з такого: управління регіональним розвитком – це особливий вид державної політики,

відповідно його суб'єктом є держава у вигляді спеціально уповноважених інститутів; загальним об'єктом управління регіональним розвитком є регіони – територіальні частини країни, які відрізняються один від іншого економічними, географічними та соціальними умовами і певною внутрішньою цілісністю; управління регіональним розвитком направлено на зміну пропорцій і тенденцій, які склалися в розподілі соціально-економічної діяльності, добробуту, ресурсів і т.п. [45, с. 124]

Регіональна організація економіки висуває перед управлінням завдання вирішення принципових проблем стратегічного значення – розробки і реалізації мезорівневих програм. У зв'язку з цим виникає питання про ефективність управління в процесах розробки та реалізації комплексних планів розвитку регіональних систем, оскільки це буде сприяти зміцненню регіонального управління, здійснюваного переважно за допомогою економічних важелів, відкриватиме нові горизонти процесам розвитку економіки на основі використання резервів і можливостей всіх ланок регіональної організації, що дозволить сформувати такий економічний механізм, який допускає активну участь регіональних систем в рамках держави.

Необхідно розробити перспективні моделі управління регіональним відтворювальним процесом. Сучасна модель механізму комплексного регіонального управління склалася під впливом процесу розподілу компетенції між різними центрами прийняття рішень.

Форми і методи стратегічного управління регіональною економікою не статичні, вони змінюються в залежності від темпів і пропорцій соціально-економічного розвитку під впливом розширення досягнень науки та техніки. В історії управління є приклади, коли під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин змінювалися методи і форми планового управління. Стало звичним протиставляти механізми управління процесами соціально-економічного розвитку регіону та відповідного дозволу протиріч відтворювального процесу, засновані на економічних методах. Дієво керувати регіональним

відтворювальним процесом можна лише при вмілому і помірному використанні тих і інших методів, при розумному їх поєднанні.

1.2. Особливості стратегічного управління потенціалом регіонального розвитку

Мета розробки стратегії розвитку регіону полягає в пошуку джерел ефективності та підвищення соціально-економічного розвитку регіону на основі зростання матеріального добробуту і всебічного розвитку особистості громадян. Розробка стратегічного плану розвитку регіону є складною науково-практичною завданням, яка може бути вирішена спільними зусиллями вищого керівництва регіону і великих вчених в області регіонального управління. З позиції системного підходу регіон як об'єкт стратегічного управління можна розглянути як сукупність шести взаємозалежних макропідсистем:

- регіональне господарство, що включає всю інфраструктуру, яка забезпечує життєдіяльність регіону;
- виробнича сфера, в яку входять всі галузі матеріального виробництва (крім АПК), що виробляють валовий регіональний продукт;
- агропромисловий комплекс, який включає в себе як сільське господарство, так і переробні галузі;
- соціальна сфера, до складу якої входять всі галузі відтворення і духовного розвитку населення регіону;
- фінансово-економічна сфера, що забезпечує макроекономічні пропорції, фінансові зв'язки галузей регіону у вигляді бюджету регіону;
- управлінська сфера, що включає сукупність, регіональних і муніципальних органів влади в регіоні.

До складу кожної сфери входять 4-8 підсистем регіону, виділені за ознакою галузі народного господарства (промисловість, транспорт, торгівля, освіта, культура і т.п.) або предмету управління регіональним розвитком (інфраструктура, економіка, персонал, фінанси, інвестиції).

Подання регіону в якості взаємопов'язаних макроподсистем дозволяє спроектувати нову систему управління, а також здійснювати системний аналіз.

Мета – це ідеальне, уявне передбачення результату діяльності людини. Мета є безпосереднім мотивом, що направляють і регулюють людську діяльність. Стратегічна (глобальна) мета визначає майбутнє якісний стан системи на тривалу перспективу, до досягнення якого прагне суспільство. Тактичні (локальні) цілі визначають майбутній стан окремих підсистем, мають якісне вимір, але час їх досягнення обмежена поточним періодом, як правило, до одного року.

Критерій досягнення мети – кількісний показник ефективності, який визначає міру або ступінь оцінки досягнення мети в порівнянні з іншими можливими варіантами (альтернативами). Кількісна оцінка критерію спрямована на максимізацію чи мінімізацію стану системи. [42, с. 215]

В якості глобальної мети першого рівня можна прийняти таку мету, як повний матеріальний добробут і всебічний розвиток особистості населення регіону. Глобальна мета поділяється на шість основних стратегічних цілей другого рівня в залежності від сфер діяльності (макроподсистем). Класифікація цілей дозволяє виділити групоутворюючі фактори, визначити глобальні цілі для регіону і диференціювати їх по підсистемах регіону і соціальним групам. Виявлення та ранжування проблем соціально-економічного розвитку є складною науковою задачею, яка повинна вирішуватися в проекті методом системного аналізу. [51, с.236]

На першому етапі визначається перелік глобальних проблем, розбитих по шести макропідсистемам регіону, всередині яких виділені локальні проблеми (комплекси задач). На другому етапі проводиться експертна оцінка глобальних проблем (підсистем) і локальних проблем (комплексів задач) регіону. Для цього залучаються найкращі експерти.

Концептуальною основою виявлення та ранжування проблем соціально-економічного розвитку можуть бути наступні етапи дослідження: 1. В результаті діагностичного аналізу показників регіону формується перелік

глобальних проблем соціально-економічного розвитку. 2. По кожній глобальній проблемі розробляється анкета, що включає перелік локальних проблем розвитку, ранжування яких дозволяє виділити пріоритети соціально-економічного розвитку. 3. Готується економіко-статистичний матеріал, що розкриває динаміку показників регіону. 4. Формується група кваліфікованих експертів, здатна провести ранжування глобальних і локальних проблем розвитку регіону. У неї включаються керівники департаментів регіону, великих підприємств і організацій та вчені та консультанти, відповідальні за розділи проекту. 5. Експертна група аналізує показники регіону і методом експертних оцінок проводить ранжування соціально-економічних проблем регіону.

Одним із очевидних результатів змін теорії та практики просторового та регіонального планування, особливо на території Європейського Союзу за останні двадцять років, стало поновлення інтересу до стратегічного підходу до просторового розташування на різноманітних просторово-функціональних та організаційних рівнях. Це усувало деградовану роль та законність просторового планування в системі соціальної регуляції розвитку. Після періоду, де домінували «підхід, керований проектами» та «підхід, орієнтований на ринок», у питаннях, що стосуються взаємозв'язків між соціальним регулюванням та ринком, державним та приватним секторами, просторовою організацією та землекористуванням, протягом 90-х років протягом 90-х років відбувся перехід до так званого середнього шляху до "проактивного підходу" та "підходу до розвитку". Існують тенденції не тільки в добре розвинених, але і в ряді країн-перехідних країн-членів Європейського Союзу, наприклад Чеської Республіки, керувати просторовим розвитком та облаштуванням за допомогою цілісного стратегічного підходу замість через мінімалізм планування, який віддав перевагу до недавнього часу, використовуючи ряд документів стратегічного планування на національному та регіональному рівні. Стратегічне планування набуває важливого значення через збільшення екологічного комплексу та планування сталого розвитку, а також через

необхідність вищої безпеки ринку та органів планування в умовах негативних наслідків неконтрольованого зростання.

На рис. 1.1 відображено послідовність побудови механізму управління економічним розвитком регіонів, яка дозволяє максимально повно врахувати взаємні зв'язки між складовими частинами регіонального розвитку, в першу чергу, потенціалу соціального та економічного.

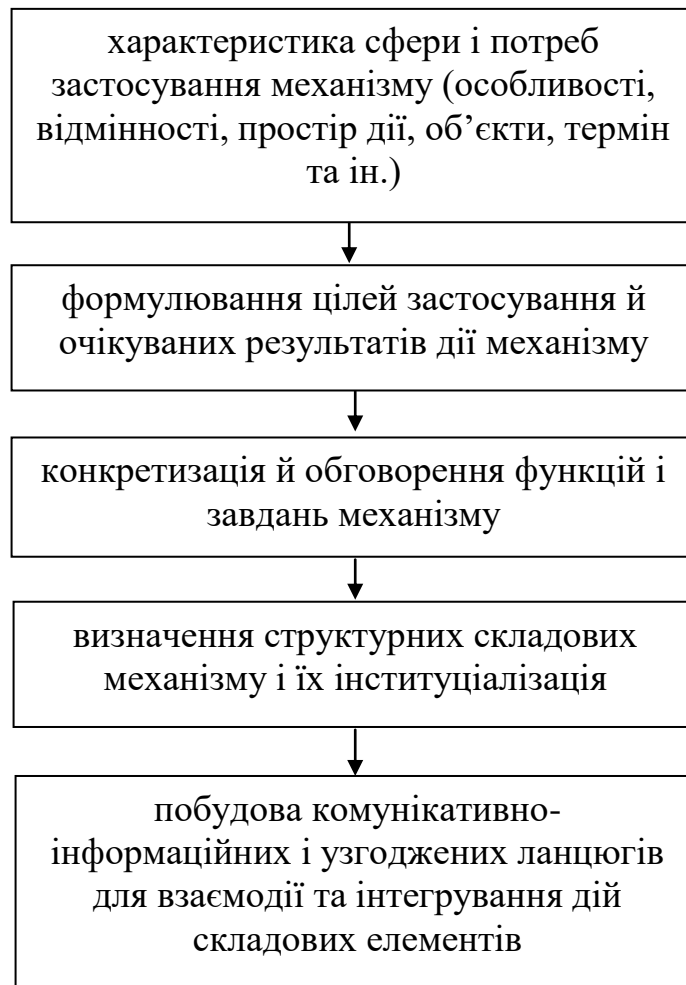

Рис. 1.1. Послідовність побудови механізму управління потенціалом соціально-економічного розвитку регіонів

Насправді, оскільки перехід до моделей сталого розвитку є питанням соціального виживання, неможливо реалізувати концепцію стійкості без планування (спираючись, наприклад, на ринкові механізми та екологічну політику, які не узгоджуються з іншими рішеннями). Однак деякі автори вважають, що планування, однак, не може взяти на себе нову, модернізуючу та

звільняючу роль, якщо вона сама не буде трансформована, оскільки існуючі теоретичні та методологічні підходи та інституційні механізми планування не сприяють цьому». Багато коментаторів вважають, що нове стратегічне планування не означатиме зворотності всебічного планування, а представлятиме поєднання модифікованого регіонального маркетингу з 80-х та нових підходів до планування сталого розвитку з 90-х. Більшість можна очікувати від розробки синтетичного підходу у сфері просторового облаштування, охорони навколишнього середовища, розвитку міст та сільської місцевості. Такий підхід може представляти адекватну концептуальну основу для (нових) спроб інтеграції економічного, просторового та екологічного планування, де інтегративна роль прогресивно бере на себе просторові та регіональні плани та програми, об'єднуючи таким чином елементи просторового планування, охорони навколишнього середовища і соціально-економічний розвиток у складі сталого розвитку. У цьому проекті, і ті, що приєднуються як програми, стають важливим керівним інструментом розвитку. Не менш важливими є стратегічні рамки, що розвиваються, в яких програми та проекти формуються та проводяться. Цілком імовірно, що програми та проекти розвитку будуть часто розміщуватися в стратегічних рамках просторового/регіонального та містобудівного планування.

Проте в теорії та практиці питання шляхів та способів інтеграції стратегічних програм у планування залишається відкритим. Частина наукової та професійної громадськості вважає, що існує "небезпека", щоб звести планування до простої підготовки та реалізації програм та проектів.

РОЗДІЛ 2
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ
ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ
2.1. Оцінка економічного та соціального розвитку області

Трансформація економічних реформ в Україні сприятиме комплексному використанню ресурсного потенціалу регіону, який є одним із головних важелів зміцнення позитивних тенденцій у соціально-економічному розвитку держави, а також пріоритетним завданням державної регіональної політики.

Наявність ресурсів, інфраструктурне, рівень розвитку суспільства та інституцій – є тими факторами, що визначають потенціал соціально-економічного розвитку регіону. У даному дослідженні нами аналізується соціально-економічний потенціал Житомирської області.

Таблиця 2.1

Сільське господарство Житомирської області, 2019 р.

Кількість діючих агропромислових формувань	1103	один.
у тому числі:		
Колективні сільськогосподарські підприємства	-	один.
Приватні підприємства	132	один.
Господарські товариства	354	один.
Фермерські господарства	586	один.
Виробничі кооперативи	13	один.
Державні підприємства	4	один.
Інші суб'єкти господарювання	14	один.
Структура валового виробництва сільського господарства (попередні дані)	100	%
Рослинництво	69,4	%
тваринництво	30,6	%
Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу (усі категорії господарств) (попередні дані)	7453,0	грн.

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

У 2019 році індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2018 роком становив 115,7%, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 126,0, у господарствах населення – 108,2.

За підсумками 2019 року по темпах виробництва валової продукції сільського господарства область зайняла 3-тє місце серед регіонів держави.

Таблиця 2.2

**Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в
Житомирській області, 2019 р.**

Виробництво рослинницької продукції (усі категорії господарств), тис. тонн		Середня врожайність на 1 га, центнерів
Зерно та зернобобові культури (включаючи кукурудзу)	2079,2	53,5
Цукровий буряк	607,3	518,4
Соняшник на зерно	226,8	25,1
Льон-довгунець (волокно)	0,24	77,07
Соя	293,7	21,3
Ріпак	23,0	19,6
Хміль	0,5	16,6
Картопля	1316,7	189,3
Овочі	297,0	252,4

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

За даними статистичної звітності у минулому році вироблено усіма категоріями господарств валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 року на суму 9329,0 млн. грн.

Індекс обсягу виробництва продукції рослинництва у 2019 році порівняно з 2018 роком склав 123,2%, у тому числі в аграрних підприємствах – 128,9%, у господарствах населення – 116,0%.

За підсумками 2019 року по темпах виробництва валової продукції рослинницької галузі область зайняла 3-тє місце серед регіонів держави.

Порівняно з 2018 роком загальне виробництво зерна (2079,2 тис. т) збільшилося на 42,0%. Це найкращі показники у зерновій галузі за останні 3 роки.

Індекс обсягу виробництва продукції тваринництва у 2019 році порівняно з 2017 роком становив 101,7%, у тому числі в аграрних підприємствах – 107,4, господарствах населення –100,6%.

Таблиця 2.3

Галузева структура промисловості по видах економічної діяльності

Галузева структура промисловості по видах економічної діяльності	Питома вага, %
Промисловість	100,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	9,7
Переробна промисловість	71,3
з неї	
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	26,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	4,9
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	12,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,7
Виробництво основних фармацевтичних продуктів фармацевтичних препаратів	2,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	11,0
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	6,4
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	4,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря	18,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,9
з нього:	
Забір, очищення та постачання води	0,4

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

За підсумками 2019 року по темпах виробництва валової продукції тваринницької галузі область зайняла 2-ге місце серед регіонів держави.

Оскільки промислове виробництво у відносно аграрній області також займає чільне місце та сприяє розвитку продуктивних сил, то доцільно розглянути рівень її розвитку з позицій потенціалу.

Бердичів, Коростень і Новоград-Волинський є найбільшими центрами концентрації промислового виробництва

Головні галузі промисловості для Житомирської області:

- машинобудування і металообробка;
- легка;
- харчова;
- деревообробна.

Таблиця 2.4

**Промислове виробництво Житомирської області
(темп росту за останні три роки) у %**

Назва показника	Роки			Прогноз
	2017	2018	2019	2019
Індекс промислового виробництва, %	107,1	110,0	103,0	103,3
Частка збиткових підприємств по промисловості	41,0	29,2	39,1	39,0

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

107,7% – таким був індекс виробництва продукції промисловості у 2019 році в порівнянні з 2018 роком, у тому числі у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – 114,3%, у переробній промисловості – 103,2%, на підприємствах з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 102,1%. За темпами промислового виробництва область посіла перше місце у загальнодержавному рейтингу. [33]

Оборот роздрібної торгівлі, до якого включено роздрібний товарооборот підприємств-юридичних осіб, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю, розрахункові дані щодо обсягів продажу товарів на ринках і фізичними

особами-підприємцями, за 2019 рік становив 30623,9 млн. грн., що у порівнянних цінах на 0,2 % більше від обсягу 2018 року. [33]

Таблиця 2.5

Споживчий ринок

Об'єкти роздрібної торгівлі	1633	одиниць
з них: магазини	1340	одиниць
Об'єкти ресторанного господарства	-	одиниць
Зареєстровані ринки	61	одиниць
Обсяг роздрібного товарообороту на 1 особу	749,0	грн.

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлю (юридичних осіб) за 2019 рік становив 11211,8 млн. грн., що на 4,4 % менше від обсягу 2018 року (у порівнянних цінах). [33]

Таблиця 2.6

Мале підприємництво

Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення	50	один.
Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах	36682	чол.
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами	13318,6	млн. грн.
Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції	28,2	%
Питома вага податкових надходжень від суб'єктів малого підприємництва до бюджетів усіх рівнів	33	%
Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців	52040	один.

Джерело: розраховано за екологічним паспортом Житомирської області

Малий і середній бізнес займає вагоме місце в економіці області. Частка малих і середніх підприємств у загальній кількості підприємств становить 99,9%. [34]

Кількість малих і середніх підприємств в області на початок 2019 року становила 6,6 тис. одиниць. У загальній кількості частка малих підприємств становить – 94,3%, частка середніх підприємств – 5,6%. []

Кількість малих і середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення становить 53 одиниці. Вищим за середньообласний цей показник у м. Житомирі (93 од.), Брусилівському (65), Коростишівському (62), Хорошівському (61) та Ружинському (55) районах. [34]

2.2. Аналіз системи управління потенціалом соціально-економічного розвитку області

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності Житомирської області в останні роки характеризується нарощуванням обсягів експортних та зменшенням імпортних операцій.

Встановлення та розширення контактів з країнами Європи на офіційному рівні сприяє подальшому розвитку зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності.

Німеччина залишається найбільшим європейським торговельним партнером області. Протягом січня-вересня 2019 року обсяг експортних операцій з цією країною збільшився на 9,1% до попереднього періоду.

Динамічно розвиваються торговельні зв'язки з другим за значущістю європейським партнером області – Італійською Республікою. У січні-вересні 2019 року обсяги експорту з цією країною зросли на 14,8%, імпорту – на 21,9%.

Перспективним та продуктивним напрямком взаємозв'язків Житомирської області з Республікою Польща на регіональному рівні вбачається саме у створенні спільних виробництв, організації коопераційних зв'язків у таких галузях, як сільське господарство, харчова, лісова, деревообробна та гірничодобувна промисловість, машинобудування.

Політичною основою для активізації соціально-культурних та торговельно-економічних відносин з країнами Балтії є підписання Угоди про

міжрегіональне співробітництво області з Алітуським повітом Литовської Республіки.

Діяльність більшості експортоорієнтованих підприємств області спрямована саме на країни Європи. Зважаючи на значний зовнішньоекономічний потенціал, область має можливість поставляти в європейські країни досить широкий асортимент товарів.

Питання зростання експортного потенціалу Житомирщини будуть докладно розглянуті нижче.

Взагалі, відносини підприємств з європейськими країнами можна оцінити як перспективні. Більшість фірм підтримують подальший розвиток взаємовигідного співробітництва, так як укладені контракти є стабільними, чіткими у виконанні та забезпечують своєчасність фінансових розрахунків.

Отже, розвиток відносин на багатосторонній основі з країнами Європи є пріоритетним напрямком зовнішньоекономічної політики області. Стратегічними цілями його реалізації є розширення інформаційного поля щодо економічного потенціалу області, сприяння просуванню вітчизняної продукції на ринки країн Європи, здійснення заходів скорочення негативних наслідків від вступу України в СОТ, створення позитивного іміджу області у відносинах з ЄС.

Зовнішньоторговельні операції з Республікою Білорусь здійснюють такі підприємства області, як ПрАТ „Головинський кар’єр „Граніт”, ПАТ „Малинська паперова фабрика”, КП „Баранівський фарфоровий завод”, АТЗТ „Коростенський фарфор”, ПАТ „Хіммаш”, ПАТ ГЗК „Кварцит”, ПАТ „Приладобудівник”, ПАТ „Прогрес”, ПАТ „Беверс”, ПрАТ „Ліктрави”.

На даний час на території області здійснюють господарську діяльність 7 підприємств з білоруським капіталом.

З метою розширення співробітництва з Республікою Білорусь в перспективі планується підписання угод про співробітництво з Мінською та Гродненською областями.

Важливою подією, яка безпосередньо впливає на економічні відносини

України з країнами СНД, було підписання 24 вересня 2017 року президентами Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Російської Федерації та України Угоди про формування Єдиного економічного простору (ЄЕП). Об'єктивними факторами створення ЄЕП є географічна близькість цих країн, тривалі історичні, політичні, економічні та культурні стосунки, існування технологічної та ресурсної взаємозалежності окремих галузей і виробництв тощо.

Зважаючи на це, питання налагодження та поглиблення торговельно-економічних зв'язків з країнами „трійки” визначено одним із складових зовнішньоекономічної політики області.

Основними проблемними питаннями активізації зовнішньоекономічних відносин з країнами СНД є відображені на рис. 2.6.

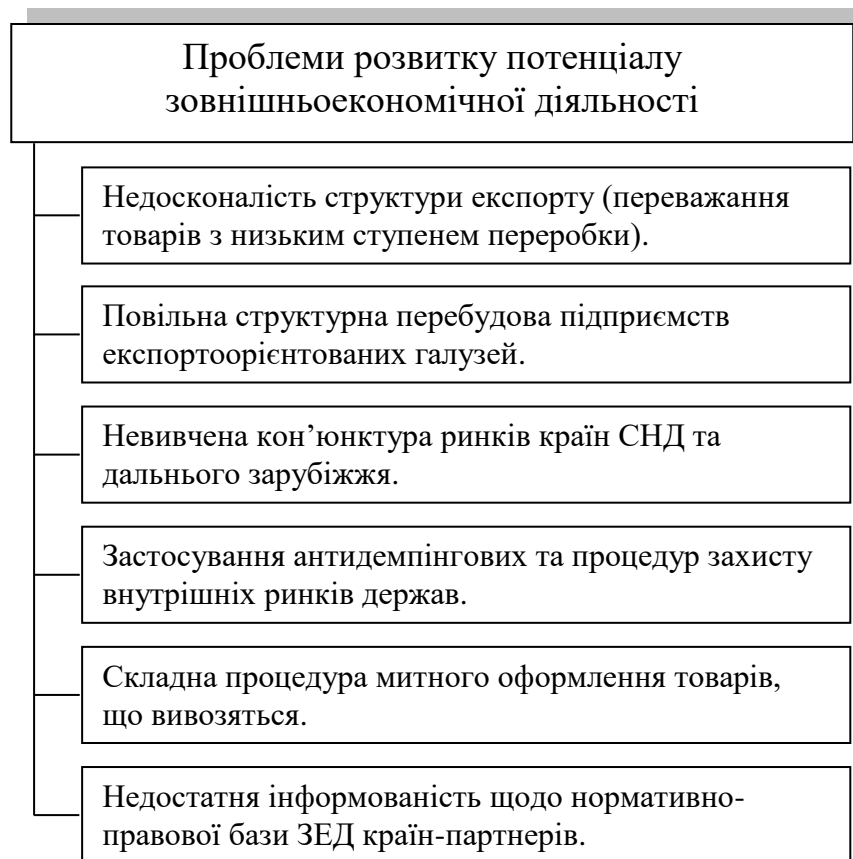

Рис. 2.6. Проблеми розвитку потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємств Житомирської області

У січні-вересні 2019 року загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту області з цією країною склав 9,1 млн. дол. США.

Латиноамерикансько-карибський напрямок зовнішньої політики України розглядається як перспективний і в політичному, і в економічному вимірах. Найбільшими торговельними партнерами України в Латинській Америці є Бразилія, Чілі та Ангілья.

Підприємства області проводять, в основному, імпортні операції з латиноамериканськими країнами. В січні-вересні 2019 року було імпортовано продукції на суму 4,6 млн. дол. США, експортних поставок здійснено на суму 6,3 млн.дол.США (95% в США).

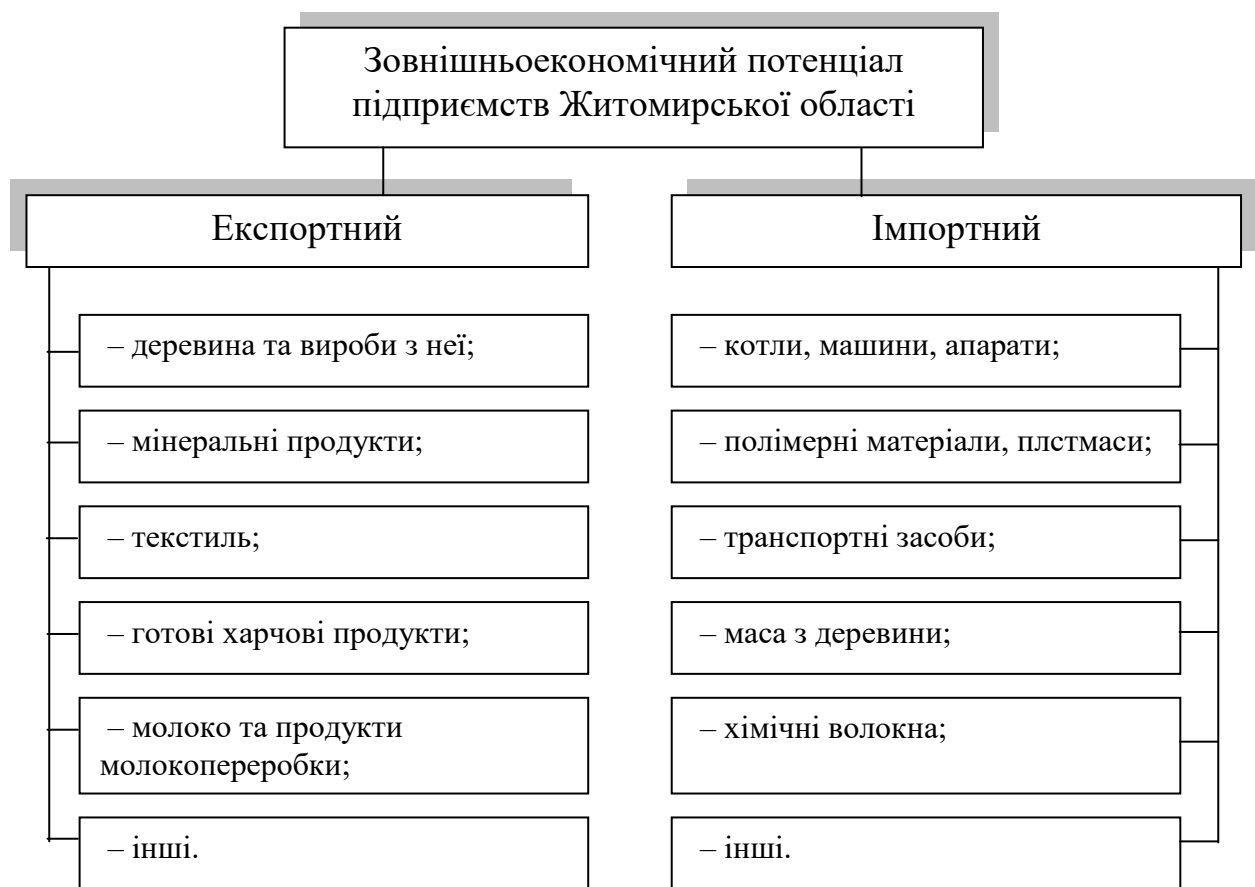

Рис. 2.7. Зовнішньоекономічний потенціал підприємств області в розрізі товарних груп

Протягом останніх років зовнішня торгівля України з країнами Азії набуває особливої важливості, середньорічний відсоток приросту зовнішньоторговельного обороту становить 13,5%.

Загальнодержавні тенденції збільшення обсягів торгівлі з Азією відображаються також у торговельних стосунках області з цими країнами.

На сьогоднішній день питома вага азіатських країн у загальному товарообороті незначна –12%. Це пов'язане з новизною азіатського ринку для підприємців області, наявністю широкого спектру культурних, політичних, соціальних, екологічних проблем, зокрема безпеки і стабільності у цьому регіоні. Співробітництво з країнами Азії має будуватись на відповідній ментальній, історичній, теоретичній основі. Ці чинники є причиною певної обмеженості та недосконалості у відносинах області з країнами азіатського континенту.

Так, з більш ніж 20 азіатських країн-партнерів області сталими та значущими є стосунки лише з 5 державами. Часто мають місце короткострокові контракти на поставку або закупівлю певного виду продукції. Зв'язки з цими 5 країнами також характеризуються однобічністю, простежується тенденція до вузької спеціалізації експортно-імпортних відносин.

Збалансований обмін товарами відбувається лише з Японією, яка імпортує молочні продукти та відвантажує значні обсяги, устаткування, електричних машин та електронних приладів.

Асортимент товарів, що експортуються, досить скромний, особливо враховуючи зовнішньоекономічний потенціал області. Найбільша питома вага припадає на поставки деревини та виробів з неї, молока та молочних продуктів, кондитерських виробів.

Єдиною значущою групою товарів, що імпортуються з Китаю, Японії, Кореї та обсяги імпорту яких щорічно підвищуються, є прилади та устаткування.

З метою виконання поставлених цілей необхідно:

- реалізувати заходи, спрямовані на підтримку створення перспективних вітчизняних конкурентоспроможних виробництв;
- організувати активний обмін інформацією про інвестиційні та комерційні пропозиції підприємств області через засоби електронного зв'язку, систему Інтернет;

- сприяти участі у спільних з азіатськими країнами виставково-ярмаркових заходах, зокрема в складі української делегації у Міжнародній виставці „Експо-2020”, яка проходить в м.Айча, Японія;
- розповсюджувати інформацію про економічний потенціал області через електронні засоби передачі інформації, засоби масової інформації;
- розміщувати комерційні та інвестиційні пропозиції підприємств області на web-сторінках та відповідних сайтах.

Таблиця 2.7

Вихідні виміри для оцінювання управління соціально-економічним потенціалом розвитку Житомирщини

Ресурс сталого розвитку	Вимір результативності освоєння ПСР	Можливі/оптимальні для певного регіону нововведення задля активізації діяльності щодо забезпечення високої результативності реалізації соціально-економічної політики
Трудовий потенціал	Капітало- озброєність праці в межах регіону	Фінансування науково-технічної діяльності в межах регіону. Стимулювання інвестиційної діяльності в межах регіону. Збільшення обсягів кредитування певних видів економічної діяльності регіону
	Продуктивність праці працівників	Стимулювання підвищення рівня кваліфікації й організації праці в межах регіону. Стимулювання науково-технічного прогресу
	Оплата праці	Регулювання рівня мінімальної заробітної плати та зростання розміру середньомісячної заробітної плати. Зменшення прямого й непрямого оподаткування оплати праці працівників
	Рівень безробіття в регіоні	Створення нових робочих місць; регулювання пропозицій на ринку праці через систему освіти та підготовки, перепідготовки кадрів у регіонах; створення розширеної інформаційної мережі працевлаштування за вимогами та системно-універсальних умов із наданням можливості займатися підприємницькою/індивідуальною діяльністю
Ресурсно-сировинний потенціал	Власний видобуток	Фінансування геологорозвідувальних робіт, освоєння родовищ, збільшення обсягів видобутку власних ППЕР
	Імпорт	Диверсифікація імпорту ПЕР
	Ресурсозбереження та енергоефективність	Стимулювання інноваційної та науково-технічної діяльності. Збільшення рентних платежів. Стимулювання залучення до паливно- енергетичного балансу України нетрадиційних джерел енергії
Науково-технічний та інноваційний потенціал	Обсяг власної науково-технічної діяльності	Збільшення бюджетних витрат на науково-технічну діяльність. Збільшення корпоративних джерел для науково-технічної діяльності
	Імпорт науково-технічної продукції	Створення пільгового режиму для імпорту високотехнологічної продукції та пільгових умов для імпорту ліцензій і патентів в Україну
	Інвестиції в інноваційну діяльність	Стимулювання інвестиційного клімату та диверсифікація інвестиційних джерел у межах регіону
	Рівень розвитку інформатики і комп'ютерної техніки	Розвиток підприємництва у сфері інформаційних технологій і їхнє впровадження у практику господарювання. Державна підтримка імпорту інформаційних технологій та їхнього трансферу
Управлін-	Ефективності управління	Оптимізація співвідношення прибутку виробництва та чисельності апарату управління

ський потенціал	Економічність управління	Створення достатніх організаційно-економічних умов для зменшення витрат на управління
	Цілеспрямованість системи управління	Вибір відповідних організаційних структур управління для вирішення спеціальних завдань у контексті забезпечення сталого розвитку держави

З метою використання максимального потенціалу розвитку регіону необхідним є формування стратегії соціально-економічного розвитку.

Переваги стратегії: [45, с.178]

1. Стратегія соціально-економічного розвитку дозволяє узгодити діяльність органів державного управління, спільноти ділових людей, громадських і політичних організацій, що впливають на розвиток регіону, для завдання єдиного вектора розвитку. Цей вектор формується з урахуванням територіальних особливостей, включаючи природні та трудові ресурси, що склалася виробничу і сервісну спеціалізацію, економіко-географічні, конкурентні та інші переваги. Слід зауважити, що довгострокова регіональна стратегія – це не «застиглий і недоторканий» документ. Навпаки, стратегія передбачає внесення в неї необхідних коригувань з урахуванням аналізу її проміжних результатів, а також розвитку країни в цілому, сусідніх регіонів, змін на внутрішньому і зовнішньому ринках.

2. Наявність стратегії розвитку дозволяє створити сприятливий діловий клімат в Житомирській області з точки зору залучення інвестицій. Відомо, що конкуренція на ринку інвестицій ставати більш жорсткою і інтернаціональною. Щоб перемогти в цьому змаганні, інвесторам слід представити переконливі плани стратегічного розвитку на тривалу перспективу, створити кращі умови і гарантії, витримати сутичку за інвестора у інших, схожих регіонів. Це особливо актуально для великої кількості українських регіонів, бідних на корисні копалини, і, найчастіше, в очах інвесторів майже не відрізняються один від одного.

3. Стратегія соціально-економічного розвитку дозволяє сконцентрувати інвестиційні ресурси на пріоритетних напрямках, визначити «точки зростання», розвиток яких принесе найбільший ефект. У свою чергу,

точки зростання дозволять створити в регіоні цілі кластери – групи взаємопов'язаних, територіально сконцентрованих організацій (виробників, постачальників комплектуючих, послуг, науково-дослідних установ та інших організацій, взаємодоповнюючих і підсилюючих конкурентні переваги один одного).

Розвиток ключових елементів кластера дозволяє стимулювати розвиток взаємопов'язаних секторів економіки, ефективно концентрувати обмежені ресурси регіонального бюджету, джерела фінансування з центру і приватних інвесторів на ключових напрямках.

4. Довгострокова стратегія є базою для обґрунтованої розробки раціональної схеми територіального планування, тобто функціональних зон, зон планованого розміщення об'єктів капітального будівництва для громадських потреб, зон з особливими умовами використання території і т.д. Схема територіального планування служить основою раціонального використання території та її стійкого і збалансованого соціально-економічного розвитку.

5. Наявність стратегії соціально-економічного розвитку полегшує керівникам регіону отримання субсидій з найрізноманітніших джерел, оскільки дозволяє переконливо обґрунтувати цільове витрачання коштів. Стратегія є вагомим підставою для заявок регіональних влад на отримання фінансування окремих заходів і об'єктів з центрального бюджету, наприклад, на реалізацію цільових програм, адресних інвестиційних проектів, на програми розвитку особливих економічних зон.

6. Наявність стратегії дозволяє главі виконавчої влади Житомирщини продемонструвати органам центральної влади прагнення використовувати сучасні методи управління, до числа яких належить і довгострокове планування. Тільки довгострокова стратегія соціально-економічного розвитку регіону дозволяє узгоджено і ефективно застосовувати всю сукупність економічних, архітектурнопланувальних і адміністративно-правових методів управління територією. [45]

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

3.1. Напрями удосконалення системи управління потенціалом регіонального розвитку

Зовнішньоекономічна діяльність виступає важливою складовою суспільного розвитку України в цілому та окремих регіонів зокрема.

З метою систематизації та обґрунтування пропозицій щодо підвищення зовнішньоекономічного потенціалу нами запропоновано до впровадження методику оцінки однієї з складових цієї системи – експортного потенціалу підприємств Житомирщини.

Насамперед зазначимо, що вказана проблема досліджувалася деякими вітчизняними та російськими фахівцями. Але основний недолік зазначених робіт полягає у тому, що конкурентний потенціал підприємства розглядається у відриві від особливостей цільового ринку, тобто ігнорується до певної міри відносний характер конкурентного потенціалу. До того ж потребує вдосконалення система показників, за якою здійснюється оцінка регіональних напрямів максимізації конкурентного потенціалу підприємства. Саме цю прогалину ми будемо намагатися заповнити в магістерській роботі.

Припустимо, що підприємство на основі вивчення регіональних ринків прийшло до висновку, що на його i -ий продукт існує потенційний попит на j -му регіональному ринку q_{ij} ; $S_i = \sum_j q_{ij}$ — сумарний попит на i -ий продукт. Перед експортером постає питання: за якою ціною і витратами на маркетинг він може максимізувати власний збут продукції? Для цього підприємство повинно:

по-перше: визначити, з одного боку, свій виробничо-технологічний потенціал щодо випуску i -го продукту, оптимізації витрат та експортної ціни на i -й продукт, а з другого боку – свій маркетинговий потенціал щодо просування i -го продукту. Ці дві характеристики визначають конкурентоспроможність

експортера та його можливості щодо нарощування експортного потенціалу по i -му продукту;

по-друге: ранжувати ринки за їх привабливістю для експортної діяльності, тобто сформувані систему індикаторів, за допомогою яких можна було б зіставити виробничо-технологічний та маркетинговий потенціал підприємства з умовами та вимогами кожного регіонального ринку. На тих ринках, де вони найбільше сприяють збуту продукту, експортні можливості досягатимуть максимального значення. Сума обсягів збуту i -го продукту ($\sum_j q_{ij}$) на ринках у порядку зменшення їх привабливості і визначить сумарний зовнішньоекономічний потенціал підприємства щодо i -го продукту.

Отже, необхідно на першому етапі визначитися з експортним потенціалом підприємства щодо обсягу виробництва i -го продукту, його конкурентоспроможної ціни та маркетингового потенціалу з просування i -го продукту на зовнішні ринки.

Припустимо, що попередні маркетингові дослідження показали, що можливо реалізувати q_{ij} одиниць i -го виробу на j -ому ринку за ціною не більше p_{ij} . При цьому необхідні маркетингові витрати на просування одного виробу становитимуть як мінімум m_{ij} . Тоді загальний попит на i -ий продукт становитиме: $S_i = \sum_j q_{ij}$; середня ціна – $p_i = \sum q_{ij} p_{ij} / S_i$; середні маркетингові витрати – $m_i = \sum q_{ij} m_{ij} / S_i$. Постає питання: чи в змозі підприємство забезпечити досягнення цих необхідних умов? В даному разі проблема якості продукту не розглядається, а припускається, що вона визначена попередньо, виробництво серійне, а також, що ціна відображає якість продукту. Для того, щоб визначити ці можливості, необхідно оцінити здатність виробничо-технологічного та маркетингового потенціалу підприємства у досягненні поставлених цілей.

Виробничо-технологічний (Π_B) та маркетинговий потенціал (Π_M) підприємства визначають конкурентний потенціал підприємства (Π_K), тобто здатність підприємства до конкурентної боротьби. Саме ця здатність на тому чи

іншому регіональному ринку визначає можливості підприємства щодо просування продукту, тобто експортні можливості (потенціал) на конкретному ринку визначається як функція: $\Pi_k = F(\Pi_B * \Pi_M)$.

Виробничо-технологічний потенціал – здатність підприємства до випуску у визначених обсягах конкретного продукту, який відповідає певним критеріальним вимогам, а саме: він має бути конкурентоспроможним як за ціною, так і за якісними характеристиками. Виробничо-технологічний потенціал підприємства забезпечує оптимізацію експортної ціни та досягнення відповідної якості продукту.

Перелічені складові не претендують на вичерпну повноту. Вони можуть бути доповнені та конкретизовані для кожної ринкової ситуації. Але, на нашу думку, навіть цей перелік можливостей, якими повинно володіти підприємство, показує, наскільки складна проблема формування та втримання конкурентних позицій на ринку, нарощування експортного потенціалу.

Потенціал системи характеризує її функціональні можливості як цілісності і визначається через наслідки її цілеспрямованого функціонування в певних умовах, відповідно до конкретних обставин щодо можливостей збуту товару, якщо говорити про зовнішньоекономічний потенціал підприємства.

Алгоритм оцінки експортного потенціалу. 1. Визначаємо важливість λ_k кожної складової виробничо-технологічного та маркетингового потенціалу (r_k)

у можливості досягнення бажаних цілей (S_i, p_i, m_i); $\sum_k \lambda_k = 1; \lambda_k \geq 0$ ($k = 1, 2, \dots, n$).

Для досягнення тієї чи іншої цілі важливість ресурсів буде різною. Визначення λ_k здійснюється за допомогою експертних оцінок.

2. За n-бальною шкалою експертних оцінок визначаємо здатність кожного з ресурсів (r_k) забезпечити досягнення поставлених цілей (ε_k). Шкалу задаємо таким чином, щоб з її допомогою можна було б визначити три стани «здатності» k-го ресурсу в досягненні поставлених цілей, а саме: 1) не здатний; 2) здатний; 3) здатність перевищує запланований рівень мети. Розподіл може

бути таким: для першого випадку експертна оцінка $\varepsilon_k < n/2$; для другого – $\varepsilon_k = n/2$, для третього – $n \geq \varepsilon_k > n/2$. Такий підхід дає змогу не тільки більш точно визначити потенціал підприємства відносно поставлених цілей, а й визначити сильні та слабкі сторони його виробничо-технологічного та маркетингового потенціалу.

До найважливіших характеристик цільового ринку, які визначають його привабливість, належать, насамперед, ті, які характеризують його місткість, стабільність та перспективність розвитку відносно конкретного продукту, а також гостроту конкуренції та можливості експортера у сфері цінової та нецінової конкуренції. Розглянемо ці характеристики в контексті визначення індикатора привабливості ринку для експортера.

Місткість ринку – одна з головних характеристик j -го ринку, яка визначає його привабливість для експортера i -го продукту. Ця характеристика може бути визначена через відносні показники, які відображають частку j -го ринку у світовому споживанні i -го продукту (x_1) та частку українських товаровиробників у споживанні i -го продукту j -им ринком (x_2).

$$x_1 = Q_{ij} / Q_{i0}, 0 \leq x_1 \leq 1 \quad (3.3)$$

Q_{ij} – обсяг споживання i -го продукту на j -му ринку;

Q_{i0} – світовий обсяг споживання i -го продукту.

$$x_2 = Y_{ij} / Q_{ij}, 0 \leq x_2 \leq 1 \quad (3.4)$$

Y_{ij} – обсяг споживання i -го продукту українського виробництва на j -му ринку.

Зауважимо, що чим більші ці показники, тим привабливіший ринок для національного експортера.

Стабільність ринку конкретної країни – динамічна характеристика, що відображає тенденції в обсягах імпорту продукту. Це складна характеристика, бо вона визначається множиною економічних та політичних чинників. Важливо в контексті нашого дослідження визначитися з показником, який характеризував би «стабільність ринку». Ми розуміємо складність цього

завдання і, по суті, неможливість у кількісній формі відобразити цю характеристику, але, на нашу думку, у непрямій формі зробити це можливо.

Насамперед зазначимо, що цей показник у першому наближенні можна визначити через деякі характеристики динаміки реалізації продукту. По-перше, це середньорічні темпи приросту продаж; по-друге – показник коливання обсягів реалізації. Останнім може бути, наприклад, дисперсія (σ^2) або середньоквадратичне відхилення (σ).

$$\sigma_j^2 = \frac{\sum (q - \bar{q})^2}{n}; \quad \sigma_j = \frac{\sum (q - \bar{q})^2}{n}^{1/2},$$

q_j – обсяг реалізації продукту;

\bar{q}_j — середньорічний обсяг реалізації за період T;

n – кількість періодів спостереження (років).

Частіше вживається коефіцієнт варіації

$$x_3 = \frac{S_j}{\bar{q}_j} \times 100\% \quad (3.5)$$

Чим менш сталий ринок, тим більшим буде значення показника.

Перспективність ринку – це його здатність до розширення стосовно продукту, який планується експортувати. Слід зазначити, що ця характеристика – комплексна і залежить від багатьох чинників різної природи. Але, на наш погляд, її можна відобразити через показник динаміки продажу певного продукту упродовж не менше десяти років з наступним прогнозом.

$$x_4 = \left[V_{ij}^{(t)} / V_{ij}^0 \right]^{1/t} \quad (3.6)$$

x_4 – середньорічні темпи зростання (або приросту) закупівлі за імпортом j -ю країною i -го продукту; $t \geq 10$ років.

Гострота конкуренції визначається насамперед характером ринку тієї чи іншої країни, а саме: чи є ринок структурованою олігополією, чи на ньому присутня неструктурована або розпорошена конкуренція. Гостроту конкуренції на ринку пропонується виміряти часткою ринку, яку контролюють найбільші експортери. Чим більша ця частка, тим менш привабливий ринок, і навпаки.

$$x_5 = \frac{a_{ij}}{V_{ij}} \quad (3.7)$$

де a_{ij} – ринкова частка найбільших конкурентів.

Таким чином, маємо п'ять показників, які характеризують привабливість ринку для експортера. Для того, щоб усі показники мали єдиноспрямованість у характеристиці привабливості ринку (виходячи з припущення, що чим більший показник x_n ($n = 1, 2, \dots, 5$), тим привабливіший ринок), замінимо показники x_3 та x_5 на обернені. Зазначимо, що від цієї операції економічний зміст показників не змінюється.

Запропоновані п'ять показників (їх може бути і більше) визначають привабливість ринку безвідносно до потенційних можливостей підприємства, тобто на основі аналізу макросередовища. Але для коректного в методичному плані визначення привабливості ринку необхідно доповнити цю систему показниками, які визначали б можливості реалізації потенціалу підприємства на кожному з них.

В цьому аспекті необхідні показники, які б відображали: 1) здатність підприємства задовольнити попит ринку в i -му виробі; 2) здатність підприємства конкурувати у сфері цінової політики; 3) здатність підприємства конкурувати у сфері нецінової конкуренції.

Здатність підприємства задовольнити попит j -го ринку в i -му виробі можна оцінити, використовуючи такий показник:

$$x_6 = \frac{S}{S_{ij}} \quad (3.8)$$

S – потенціал підприємства у виробництві i -го виробу (кількість);

S_{ij} – попит на ж виріб або його аналог на j -му ринку.

Чим більший цей показник, тим привабливіший j -й ринок для підприємства.

Здатність підприємства до цінової конкуренції. Введемо наступний показник – відношення середньої ціни на i -й продукт головних конкурентів на j -му ринку (p_{ij}) до мінімально можливої ціни підприємства ($p_{ij \min}$).

$$x_7 : \frac{P_{ij}}{P_{ij \min}} \quad (3.9)$$

Якщо $x_7 \geq 1$, то перспективи в ціновій конкуренції на j -му ринку є. При цьому чим більше значення x_7 , тим більші перспективи щодо нарощування експорту i -го продукту на j -й ринок. В іншій ситуації, коли $x_7 \leq 1$, перспективи досить проблематичні.

Здатність підприємства до нецінової конкуренції. Виходити будемо з твердження: чим більші можливості у підприємства на маркетинговий супровід свого товару, тим більші його можливості у неціновій конкурентній боротьбі. Позначимо через $m_{ij \max}$ максимальні питомі маркетингові витрати підприємства на i -ий продукт на j -му ринку; m_{ij} – середні питомі витрати на i -й продукт основних конкурентів на j -му ринку. Тоді показник x_8 відображатиме маркетингові можливості підприємства на j -му ринку.

$$x_8 = \frac{m_{ij \max}}{m_{ij}} \quad (3.10)$$

Якщо $x_8 > 1$, то підприємство має перспективи у конкурентній боротьбі. Чим більше значення x_8 , тим більші можливості підприємства у конкурентній боротьбі.

Для того, щоб визначити привабливість ринку, необхідно на базі визначеної системи показників побудувати один інтегральний.

Для побудови K_j (узагальненої міри), як правило, використовується евклідова метрика та її варіанти. Ми пропонуємо застосовувати зважену евклідову метрику, яка має вигляд:

$$K_j = \left[\sum \lambda_i x_{ij}^2 \right]^{1/2} \quad (3.11)$$

При цьому стверджується, що чим більше значення K_j , тим сприятливіший локальний ринок для підприємства з позицій реалізації його експортних можливостей. Дійсно, якщо розглянути всі виокремленні нами показники, то видно, що чим більше значення має кожний з них, тим кращі умови ринку для підприємства.

Алгоритм методики наведено на рис. 3.1, але для того щоб він перетворився на реальність, його необхідно реалізувати за допомогою стратегій, побудованих на основі сучасного міжнародного маркетингу.

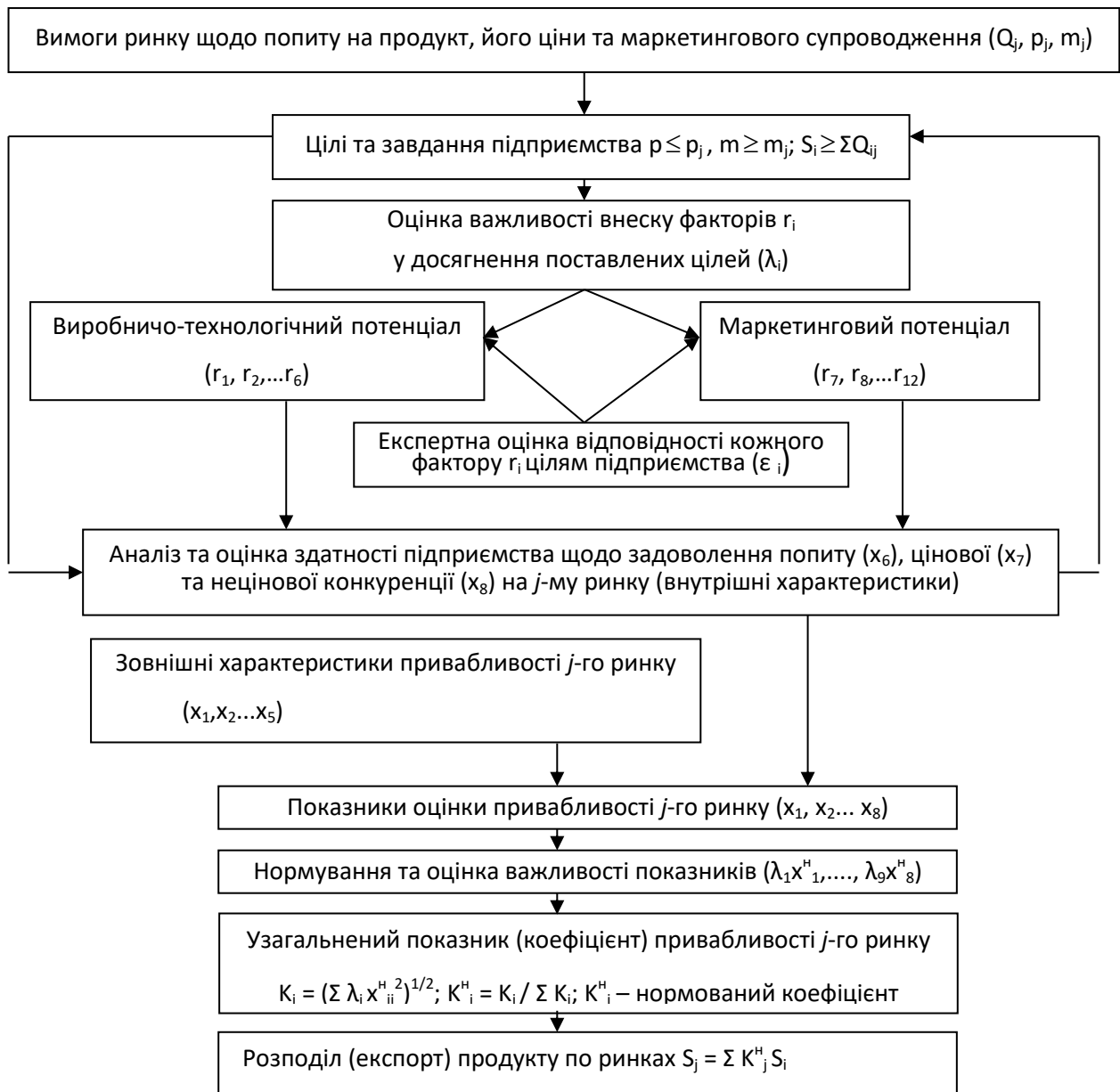

Рис. 3.1. Алгоритм методики максимізації експортного потенціалу регіону

3.2. Розробка системи стратегічного управління сталим розвитком регіону

Стратегічне регіональне планування є відправною точкою для успішного розвитку. Довгострокові міські та сільські стратегії повинні забезпечити їх

сталий розвиток. Вони повинні базуватися на добре підготовленому діагнозі та включати далекосяжні цілі. Інструментом для реалізації цих стратегій є державні кошти національних або регіональних програм. Вони забезпечують синергію між фондами та структурами, співпрацю у функціональних сферах, сприяння територіальному підходу та використання потенціалу інтегрованих інструментів.

Для вирішення цієї проблеми доцільно застосувати перевірені часом методи стратегічного управління соціально-економічними системами. Насамперед, потрібно, щоб процес розроблення і реалізації стратегії відбувався з дотриманням таких принципів:

- широке залучення активної частини населення регіону до розроблення стратегії сталого розвитку;
- врахування у стратегії сталого розвитку інтересів маргінальних груп (малозабезпечених, інвалідів, меншинств та ін.);
- ресурсне забезпечення реалізації цілей стратегії;
- збалансований розвиток регіону на засадах сталого розвитку територій;
- підзвітність і відповідальність керівників регіону за досягнення цілей стратегій та цільове використання ресурсів. [52]

Алгоритм розробки стратегії з врахуванням цих принципів наведено на рис. 3.2. Методологічною основою стратегій соціально-економічного розвитку регіону є інструментарій стратегічного управління та проектного менеджменту.

Цілі сталого розвитку, визначені ООН, можуть діяти як керівні принципи при розробці регіональних або місцевих стратегій розвитку. ЦСР також відомі як Глобальні цілі, були прийняті всіма державами-членами Організації Об'єднаних Націй у 2015 році як загальний заклик до боротьби з бідністю, захисту планети та забезпечення того, щоб усі люди мали мир та процвітання до 2030 року.

Для успіху цих стратегій регіонального розвитку існує 8 рекомендацій, які мають на меті забезпечити взаємодію між окремими галузевими інструментами та адекватне залучення зацікавлених сторін, щоб гарантувати

підхід до економічного, соціального та територіального розвитку "знизу вгору". Таким чином можна буде розробити відповідні рішення з урахуванням місцевих потреб. Розробка спільних стратегій для функціональних сфер та адаптація відповідних стратегій та програм, де це можливо вбачається важливою в цих процесах.

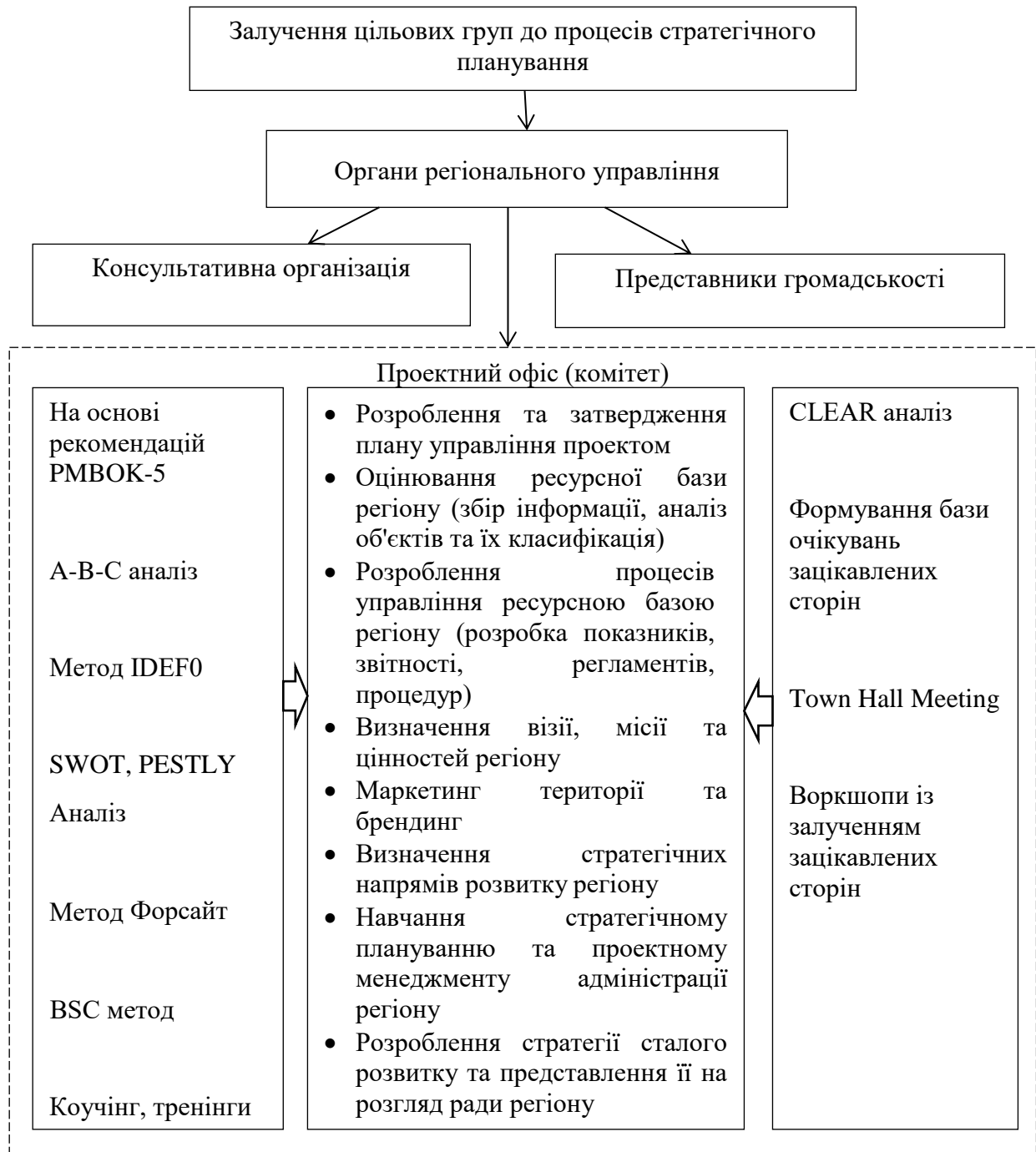

Рис. 3.2. Алгоритм розроблення стратегії сталого розвитку Житомирської області

Також необхідно повною мірою використовуючи потенціал інтегрованих

інструментів, таких як місцевий розвиток під керівництвом громад та інтегровані територіальні інвестиції.

Однак важливо також не забувати віддалених, периферійних та ізольованих районів депресивного розвитку та тих, хто стикається з певними проблемами, зокрема, коли йдеться про покращення зв'язку цих місць та розвитку зв'язків між ними.

Для розробки ефективних стратегій регіонального розвитку Житомирської області слід враховувати майбутні тенденції, і що ці стратегії повинні спрямовувати інвестиції в інтегрованій та скоординованій формі. "Інтегрований" означає, що всі рівні управління, від місцевого до центрального, працюють разом для досягнення цілей тієї чи іншої території, і "скоординований", що означає, що різні джерела фінансування доповнюють однакові узгоджені територіальні цілі.

Регіональна політика Житомирської області зосереджена на життєвому та діловому середовищі в міських та сільських районах, щодо кращого використання регіональних активів та сприяння розвитку більшого потенціалу згуртованості та розвитку міжрайонного співробітництва.

Порівняно з попередніми національними регіональними напрямками політики відбувся перехід від інфраструктури та державних послуг до напрямку посилення акценту на економічному розвитку та зайнятості на основі сильних сторін районів.

Напрямами щодо удосконалення управління потенціалом соціально-економічного розвитку Житомирщини можуть бути програма регіонального центру компетенції; програми розвитку конкурентоспроможності регіону та підтримки регіонального підприємництва; ініціативи щодо розвитку зайнятості.

Конкретні інструменти політики міського розвитку можуть бути зосереджені на сталому транспорті та поживленні міських громадських просторів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Опрацювання в кваліфікаційній роботі напрямків удосконалення управління потенціалом соціально-економічного розвитку регіону дозволяє зробити наступні висновки:

Управління соціально-економічним розвитком регіону можна охарактеризувати як галузь економічної науки, яка досліджує сукупність соціально-економічних чинників у регіональній системі країни і в кожному з її регіонів, а також ефективні способи цілеспрямованого впливу на зазначені фактори. Визначення повинно досить чітко відображати як мінімум три основні елементи управління регіональним розвитком в умовах модернізації як суспільного явища. При цьому пропонуємо виходити з такого: управління регіональним розвитком – це особливий вид державної політики, відповідно його суб'єктом є держава у вигляді спеціально уповноважених інститутів; загальним об'єктом управління регіональним розвитком є регіони – територіальні частини країни, які відрізняються один від іншого економічними, географічними та соціальними умовами і певною внутрішньою цілісністю; управління регіональним розвитком направлено на зміну пропорцій і тенденцій, які склалися в розподілі соціально-економічної діяльності, добробуту, ресурсів і т.п.

Мета розробки стратегії розвитку Житомирської області полягає в пошуку джерел ефективності та підвищення соціально-економічного розвитку регіону на основі зростання матеріального добробуту і всебічного розвитку особистості громадян. Розробка стратегічного плану розвитку регіону є складною науково-практичною завданням, яка може бути вирішена спільними зусиллями вищого керівництва регіону і великих вчених в області регіонального управління. Наявність ресурсів, інфраструктурне, рівень розвитку суспільства та інституцій – є тими факторами, що визначають потенціал соціально-економічного розвитку регіону.

У даному дослідженні нами аналізується соціально-економічний потенціал Житомирської області. У 2019 році індекс обсягу

сільськогосподарського виробництва порівняно з 2018 роком становив 115,7%, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 126,0, у господарствах населення – 108,2.

За підсумками 2019 року по темпах виробництва валової продукції сільського господарства область зайняла 3-тє місце серед регіонів держави.

При цьому пропонуємо виходити з такого: управління регіональним розвитком Житомирської області – це особливий вид державної політики, відповідно його суб'єктом є держава у вигляді спеціально уповноважених інститутів; загальним об'єктом управління регіональним розвитком є регіони – територіальні частини країни, які відрізняються один від іншого економічними, географічними та соціальними умовами і певною внутрішньою цілісністю; управління регіональним розвитком направлено на зміну пропорцій і тенденцій, які склалися в розподілі соціально-економічної діяльності, добробуту, ресурсів і т.п.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку / О. Ю. Амосов // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. : у 2 ч. / за заг. ред. Г. І. Мостового, Г. І. Одинцової. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2001. – Ч. 2. – С. 10–16.
2. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Белай. – Х. : Національна академія НГУ, 2015. – 349 с.
3. Бобровська О. Ю. Корпоративне управління в місцевому самоврядуванні : монографія / О. Ю. Бобровська. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 284с.
4. Гулакова Г. В. Соціальна реклама як складова інформаційномотиваційного механізму державного управління : автореферат... канд. наук з держ. упр., спец.: 25.00.02 – механізми державного управління / Г. В. Гулакова. – Донецьк : Донецький держ. ун-т управління, 2013. – 20 с.
5. Державне регулювання інноваційного розвитку економіки України: стратегічні пріоритети: монографія / М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв [та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр, проф. М. А. Латиніна. – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – 320 с.
6. Державне управління : словник-довідник / за ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
7. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2016 року № 156-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 13. – ст. 90.
8. Заславская Т. И. Современное российское общество : социальный механизм трансформации / Т. И. Заславская. – М. : Дело, 2004. – 400 с.
9. Зуб Д. С. Стратегічне планування: вітчизняна практика та напрями вдосконалення. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. Вип. 1. С. 36–40.

10. Іжа М. Напрямки забезпечення регіонального розвитку в Україні / М. Іжа // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ / [голов. ред. М. М. Іжа]. – Одеса : __ ОРІДУ НАДУ, 2014. – Вип. 3 (55). – С. 3–6.
11. Карий О.І. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / О.І. Карий, Я.В. Панас/ Асоціація міст України.
12. Карпець С. Л. Світовий досвід управління регіональним розвитком / С. Л. Карпець // Економічні науки : вісн. ЖДТУ № 2 (44). – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/3087/1/252.pdf>.
13. Кіш Г. В. Стратегічне планування як інструмент управління національної економіки. Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. 2016. Вип. 1 (45). Т. 3. С. 73–77.
14. Кобзарев О. Фандрейзинг. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / О. Кобзарев / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. – 84 с.
15. Коніщева Н. Й. Удосконалення механізму державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання в сфері туризму / Н. Й. Коніщева, В. О. Власов // Пріоритетні напрями та сучасний зміст державного управління : зб. наук. праць. – Т. XII. – Вип. 197. – Донецьк : Донецький держ. ун-т управління, 2011. – С. 155–171. – Сер. Державне управління.
16. Концепція державної регіональної політики // Збірник документів Міжнародного форуму “Європейські орієнтири місцевого і регіонального розвитку”, 16–17 жовт. 2008 р. – К. : М-во регіон. розвитку та будівництва України, 2008. – 60 с.
17. Коритько Т. Ю. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону. Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. 2012. – № 14. С. 152–160.

18. Костриця М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика : монографія / М.Костриця. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 196 с.
19. Крутій О. М. Діалог, як механізм співробітництва в головних сферах суспільного життя / О. М. Крутій // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Одеса : ОРІДУ НАДУ. – № 4(48). – С. 4–11.
20. Кукса І.М. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону / І. М. Кукса, Є. В. Гончаров, І. С. Чернякова // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. - Луганськ., 2011. №17 (171). – С. 218-224.
21. Кунєв Ю. Д. Управління в митній службі : підручник / Ю. Д. Кунєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2006.
22. Кушнір М. О. Сучасні стратегічні орієнтири європейської регіональної політики / М. О. Кушнір // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щоквартал. зб. / Нац. ін-т стратег. досліджень. – К. : НІСД, 2014. – № 1 (26).
23. Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / М. А. Латинін // Галузеве управління. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>
24. Місцевий розвиток за участі громади : монографія / кол. авт. : Ю. М. Петрушенко, О. М. Руденко, С. В. Штурхецький. – Суми : Університетська книга, 2015. – Т. 2 : Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду. – 368 с.
25. Мохова Ю. Л. Сутність та складові механізму державного регулювання іпотечного кредитування в Україні / Ю. Л. Мохова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2012_2/files/DU212_17.
26. Національна економіка: навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович; за ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2011. – 463
27. Нова державна регіональна політика в Україні». Під загальною редакцією доктора наук з питань державного управління, проф. В. С. Куйбіди. – К.: Видавництво «Крамар», 2009. – 232 с.

28. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
29. Організаційно-правовий механізм управління розвитком регіону : наук. розробка / наук. кер. В. П. Марущак. – К. : НАДУ, 2008. – 44 с.
30. Осипов В. М. Стратегічне планування як ефективний інструмент управління регіональним розвитком / В.М. Осипов, І. Д. Півоварчук, І.Л. Парасюк // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 89-100.
31. Основи регіонального управління в Україні : підручник // авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2012. – 576 с.
32. Основи упередження кризових явищ в управлінні територіальним розвитком : монографія / О. Ю. Бобровська, Є. І. Бородін, Т. О. Савостенко [та ін.] ; за заг. ред. О. Ю. Бобровська та Т. О. Савостенко – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – 296 с.
33. Офіційний сайт Головного управління статистики у Житомирській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.
34. Офіційний сайт Житомирської обласної ради «Стратегія розвитку Житомирської області до 2020 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zt-rada.gov.ua/pages/p1778>.
35. Офіційний сайт управління культури Житомирської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/>.
36. Підгрушний Г. Регіональний розвиток: сутність процесу та його особливості / Г. Підгрушний // Укр. геогр. журн. – 2008. – № 4. – С. 39–47.
37. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади/О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін/ Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІЕНЕЙ», 2016. – 396 с.

38. Про засади державної регіональної політики : Закон України ВВР України. – 2016. – № 156-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

39. Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування : постанова Кабінету Міністрів України від 2 квіт. 2009 р. № 309. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

40. Прокопенко О. В. Організаційно-економічний механізм управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком / О. В. Прокопенко, Т. В. Касьяненко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_4/1_2.pdf.

41. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендшел, І. Студенніков ; за ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.

42. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакулєнка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 512 с.

43. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики : аналіт. звіт. – Режим доступу : http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part_UA.pdf.

44. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 478 с.

45. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів, І. Санжаровський; [за ред. І. Санжаровського]. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.

46. Рудніцька Р. М. Механізми державного управління : сутність і зміст / Р. М. Рудніцька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах / за ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

47. Слава С. С. Структурна парадигма збалансованості інструментів підтримки економічного розвитку Регіону / С. С. Слава, Н. М. Гапак // Економіка праці та регіональна економіка. – 2015.
48. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Затверджена Указом Президента України № 5/2016 від 12 січня 2016 р. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2016#n10>–
49. Тимощук В. Надання адміністративних послуг у муніципальному секторі. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / В.Тимощук / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. – 124 с.
50. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Демократичне врядування : електр. наук. фахове видання. – 2008. – Вип. 1 – Режим доступу : nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.
51. Федяй Н. О. Стратегічне планування економічного розвитку регіонів України: науково-методичний аспект. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 11 (138). С. 235–241.
52. Федяй Н. О. Стратегічне планування економічного розвитку регіонів України: науково-методичний аспект. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 11 (138). С. 235–241.
53. Чернихівська А. В. Стратегічне планування регіональної екологічної політики. Проблеми економіки. 2015. № 1. С. 180–185.
54. Шевченко О. В. Пріоритети розвитку регіонів як інструмент стратегічного управління регіональною економікою. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 3 (107). С. 12–21.
55. Якименко О. Г. Механізми державного управління економічною безпекою в умовах інноваційного розвитку України // Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фахове видання. – 2012. – №10. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=637>.